

CONSIDERAȚII ASUPRA TEZAURELOR MEDIEVALE DESCOPERITE ÎN TRANSILVANIA

de IUDITA WINKLER

Tezaurelor medievale nu li s-a acordat -după cum se știe - aceeași atenție ca celor antice, pe de o parte, pentru că importanța lor ca izvoare istorice este sensibil diminuată prin multiplele informații despre viața economică, cuprinse în materialul arhivistic, în cronici și alte lucrări ale cărturarilor vremii, pe de altă parte, pentru că ele rămân, în general, și ca valoare muzeistică în urma emisiunilor antice.

Menționate începând din a doua jumătate a secolului trecut, cele peste 200 de tezaure medievale cunoscute din arcul intracarpatic au ajuns să constituie obiectul unor studii abia în ultimele decenii¹.

Pentru sec.XI-XIII informațiile oferite de descoperirile monetare cu privire la relațiile marfă-bani, căile de pătrundere a diferitelor nominale și răspîndirea lor au fost analizate de I.Sabău², K.Horedt³ și I.Geday⁴, care le-au coroborat cu datele cuprinse în documente, ajungînd astfel la elucidarea unor probleme privind circulația monetară.

Concluzia autorilor că perioada de acumulare a tezaurelor de la Frata⁵ și Turda⁶ poate fi luată ca reper pentru a stabili perioada în care Transilvania a fost cucerită și organizată de regatul Ungariei⁷ este discutabilă, deoarece ambele tezaure, cuprinzînd monede emise între 1077-1095, sînt ulterioare luptei de la Chirilaș (1068), unde regele Salomon i-a învins pe pecenegi⁸, victorie după care au fost reparate cetățile de la Dăboca, Șirioara, Morești, Moldovenesti ș.a.⁹. Or, este puțin probabil ca ungurii să fi întreprins asemenea lucrări pe un teritoriu unde dominația lor nu era încă asigurată. O constatare similară se desprinde și din documentul emis de Geza I în 1075, în care se precizează că jumătate din vama sării de la Turda revine mănăstirii Sf.Benedict¹⁰, deci la acea dată teritoriul salinelor și al castrului Turda erau subordonate Ungariei.

Pentru sec.XIV și XV tezaurele monetare nu sînt concludente, căci cele șase depozite monetare¹¹ nu reflectă nici frământările epocii cu numeroasele invazii și răzvrătiri atît ale țărănilor, cît și ale nobilimii, nici progresele vieții economice, consemnate de documente, din care rezultă că pe teritoriul Transilvaniei au circulat 61 de nominale provenite din diferite state¹².

În legătură cu depozitele monetare din sec.XVI-XVIII vom releva, în cele ce urmează, cîteva probleme nesemnificate sau menționate

numai în subsidiar în comentariile istorico-economice care însoțesc descrierea unora dintre aceste tezaur¹³.

Urmărind data finală a celor peste 200 de depozite monetare precis databile între 1503-1790, observăm că numai în anii: 1528, 1578, 1591, 1592, 1593, 1601, 1609, 1611, 1627-1632, 1637, 1640, 1654, 1667, 1674, 1686, 1689, 1699, 1704, 1715 se încheie câte două tezaur¹⁴; în 1613, 1626, 1630, 1668, 1693, 1695, 1706, 1780 câte trei tezaur¹⁵; în 1625, 1648, 1694, 1696 câte patru tezaur¹⁶; în 1598, 1627, 1635 câte cinci tezaur¹⁷; în 1599, 1600, 1633 cifra maximă de șase¹⁸; restul de 64 de depozite, deci mai mult decât o treime din total, se încheie fiecare în alt an. De aceea tezaur¹⁹ele, chiar admițând câțiva ani pentru o datare post quem, nu pot fi puse în conexiune cu evenimentele politice, exceptând cele îngropate între 1598-1601¹⁹, puse în legătură cu luptele purtate de Mihai Viteazul. Dar și în acest caz numărul lor (22) rămâne cu mult în urma celor îngropate în antichitate, de exemplu, cu ocazia incursiunii carpilor liberi în Dacia (29 de tezaur²⁰) sau a goților în Moesia și Tracia (peste 100)²¹.

Astfel se micșorează, desigur, importanța documentară a tezaur²²elor, care în lipsa altor izvoare, nu numai că nu reflectă evenimentele politice, dar ar putea da o imagine deformată a realităților economice, a ponderii monedei în efectuarea schimbului de produse și în alte operații executate prin intermediul banilor în cursul evului mediu în comparație cu antichitatea. Explicația poate fi găsită în rolul orașelor, care făceau posibilă păstrarea averii mobile și, în consecință, vehicularea ei. Dovezi în acest sens constituie pe de o parte lipsa totală a tezaur²³elor în unele centre urbane cu un circuit economic intens: Timișoara, Arad, Bistrița, Dej, Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Sfântu Gheorghe ș.a., iar pe de altă parte, numărul relativ mic și caracterul irelevant pentru istoria politică a tezaur²⁴elor descoperite în alte orașe: Cluj-Napoca, cu 11 tezaur²⁵e, Alba Iulia cu 4, Baia Mare cu 4, Turda cu 3, Oradea și Satu Mare cu câte 2 ș.a.

Importanța documentară a tezaur²⁶elor medievale stă în primul rând în informațiile pe care le oferă în privința identificării nominalelor și a tipurilor monetare din circulația curentă, precum și a ariei lor de răspândire și a schimbărilor raportului dintre ele de-a lungul secolelor.

Prin bogatele sale emisiuni în aur și nominale mari de argint, principatul Transilvaniei se situează pe al doilea loc printre statele din centrul și sud-estul Europei, fiind întrecut numai de Austria. Cu toate acestea până în prezent nu s-au găsit piese de 5, 10, 25, 50 și 100 de ducați în tezaur²⁷ele monetare, iar monede de aur au ieșit la iveală numai în depozitele de la Baia Mare (984 de piese, emise în 19 state și orașe, între 1438-1613), Cluj-Napoca (în tezaur²⁸ul descoperit în 1808, 235 piese, iar în cel descoperit în 1971, 28 de ducați și 184 de taleri, emiși între 1458-1655 în 11 state) și Brașov (452 de nominale diferite, emise între 1647-1772 în Transilvania, Ungaria, Polonia,

Austria, Silezia, Germania, Italia, Rusia și Turcia)²²; în mediul rural numărul tezaurilor cu monede de aur se ridică nănsi la șase, cuprinsând piese între 1 și 10 monede.

Lipsa nominalelor de valoare mare în descoperirile monetare arată că ele se scurgeau - după cum se știe - în Imperiul otoman, dar și că erau păstrate separat, transmise multă vreme până au ajuns în diferite colecții. Această constatare este valabilă și pentru nominalele poligonale de argint și de aur: se cunosc tipuri variate în cabinete numismatice, dar ele nu apar în tezaur. Structura majorității tezaurilor, în care numărul emisiunilor locale rămâne în urma celor străine, indică drept caracteristică a mecanismului circulației monetare din epoca principatului preponderanța monedei divizionare poloneze, maghiare și austriece. Emisiunile celorlalte state europene sînt reprezentate în primul rînd prin taleri și ducați; de exemplu, la Baia Mare (peste 100), Brașov (105), Cluj (33). Monedele divizionare ale acestor state nu apar decît sporadic. Faptul că numai într-un număr mic de depozite monetare s-au găsit și obiecte de podoaibă arată că ele constituie în majoritatea cazurilor sume de bani reprezentînd capital curent și nu acumulări treptate.

Volumul tezaurilor oferă date utile mai ales în ceea ce privește starea economică și circulația monetară din mediul rural, pentru care sînt puține izvoare de altă natură: majoritatea depozitelor sînt formate din cîteva sute de monede mărunte sau nici nu ating cifra de 100, dar există și tezaur care cuprind nominale mari și mijlocii ca se ridică la sume însemnate.

Dacă încercăm să raportăm valoarea celor circa 250 de tezaur medievale la cele cunoscute din antichitate de pe teritoriul intracarpatic: 115 datate în sec. I f.e.n.-I e.n.²³ și circa 100 îngropate în epoca provinciei Dacia²⁴, constatăm că cele medievale, extinzîndu-se pe un interval de peste 800 de ani, rămîn în netă inferioritate. Disproporția e și mai mare, dacă avem în vedere densitatea populației. Pentru antichitate nu dispunem de date statistice, dar relatarea lui Criton că Traian a dus la Roma 50.000 de prizonieri daci permite aprecierea populației daco-gețice la aproximativ 500.000²⁵. Armata provinciei Dacia se cifra la 55.000; numărul restului populației rămîne în domeniul ipotezelor; în cele 10 orașe și circa 500 de tîrguri și sate stabilite pe baza cercetărilor arheologice²⁶, populația trebuia să fie cel puțin tot de o jumătate de milion. Nici pentru evul mediu timpuriu nu există date absolute despre numărul populației, pentru sec. al XIV-lea ea este apreciată la 1.000.000²⁷. Cercetările pe bază de material statistic se referă la sec. XVIII și XIX. Din ele rezultă o creștere medie de 0,3-1%. Luînd ca punct de reper anul 1869 și intervalul 1780-1784, cînd se știe că populația Transilvaniei era de 4.174.812²⁸, respectiv 2.488.147²⁹, se poate aproxima că în tot cursul evului mediu populația a fost cel puțin de două ori mai mare decît în antichitate. Scăderea depozitelor monetare reflectă schimbările

calitative petrecute în viața economică a evului mediu față de antichitate, intensificarea schimbului prin intermediul banilor, care duce în mod inevitabil la creșterea vitezei de circulație. În același timp crește și rolul orașelor în viața economică. Cu toate că populația urbană constituia un procent foarte mic (în 1869 ea era abia de 8,5%, în secolele precedente trebuie să fi fost și mai mică), numărul tezaurelor provenite din mediul urban se cifrează la 46, reprezentând deci peste 18% din totalul descoperirilor, iar ca valoare ele se situează cu mult deasupra celorlalte. Având în vedere că un ducat valora peste 200 de dinari, numai cei 984 de ducați de la Baia Mare și cei 235 din primul tezaur descoperit la Cluj-Napoca echivalează cu 243.800 de dinari, deci mai mult decât însumează toate tezaurele cu monede divizionare provenite din mediul rural (circa 150.000 de piese); acestea, chiar dacă am adăuga și monedele de aur și nominalele mari, ar întrece numai cu puțin cele două depozite de aur din mediul urban.

Faptul că tezaurele cu un număr mare de monede de aur provin din mediul urban subliniază, de asemenea, rolul dominant al orașului medieval în viața economică.

NOTE

- 1 Vezi Numismatische Literatur Osteuropas und des Balkans, Graz, 1960; B.Mitrea, 15 ani de activitate numismatică în Republica Populară Română, în SCN, III, 1960; în SCN, IV-VII, 1968-1980. B. Mitrea continuă bibliografia numismatică. O parte din tezaurele studiate sînt inedite, ele au fost înregistrate la Cabinetul numismatic al Muzeului de istorie a Transilvaniei; date asupra lor se găsesc în ENR; cf. AMN, III, 1966, p.197-198.
- 2 I.Sabău, în SCN, II, 1958, p.269-299.
- 3 K.Horedt, în SCN, III, 1960, p.255-262.
- 4 I.Gedai, Fremde MUnzen im Karpatenbecken aus den 11.-13. Jahrhunderten, în AArchASH, 1969, p.105-148.
- 5 E.Chirilă-V.Feneșan, în SCSibiu, 18, 1974, p.43-48.
- 6 G.Anghel, A.Hopârtean, în "Apulum", VIII, 1971, p.51-53.
- 7 E.Chirilă-V.Feneșan, loc.cit., p.48; G.Anghel-A.Hopârtean, op.cit., p.53.
- 8 Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, I, Cluj, 1971, p.84-85.
- 9 Ibidem, p.95.
- 10 Ibidem, p.96-97.
- 11 Florești, Orșova, Săsarîn, Șoimeni, Turda și Vinerea.
- 12 I.Sabău, în Studii și materiale de istorie medie, IV, 1960, p.7-57; C.C.Chirișescu, Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, I, București, 1964, p.71-81, 95-96.
- 13 Vezi nota 1.
- 14 Enciu, Iara; Lechința de Mureș, Măderad; Sintești, Radna; Slati-

- nița , Zau; Abrud, Panticeu; Cuciulata, Saldabagiu; Baia Mare, Berchez; Cluj-Napoca, Vad; Ațintiș, Senereuș; Biertan, Țigmandu; Deda, Tîrnăceni; Cămin, Zalău; Peceiu, Răscruți; Chechiș, Palatca; Boholt, Sfînnicolau Român; Arduzel, Blaj; Bistra, Zerdeni; Răscruți, Cluj-Napoca; Beretău, Halásztélek (localitate neidentificată); Alba Iulia (str.Moșilor), Coroiu; Baia Mare, Tîrgu Mureș; Căpeni, Cenade; Alba Iulia (piața Eroilor), Ploscoș.
- 15 Lunca Tîrnavei, Richtiș; Hațeg, Stupini, Tîrnăveni; jud. Cluj, Solocma, Vad; Bistra, Deleni, Hărănglab; Aruncuta, Coaș, Zalău.
- 16 Baia Mare, Dioșod, Noua, Tulca; Nireș, Șieu, Șeica Mică, Șimleul Silvaniei; Cluj (str.Dragalina), Feleac, Josani, Zalău; Chirpăr, Dezmir, Iacobeni, Malîncrav; Bezdol, Diosig, Uilac, Zalău; Corneni, Suatu, Ineu, Vîrșoț.
- 17 Alba Iulia, Schit, Borșa, Cluj-Napoca, Ighiu, Stupini; Cuiejd, Orașul Nou, Sfînmartin, Tăuți, Vale.
- 18 Alba Iulfa, Cetatea Veche, Runcani, Oradea, Pozmuș, Șeica Mică; Cinciș, Cluj-Mănăstur, Deva, Sfîngiorgiu de Pădure, Sfîniacob, Visuia; Băgaciu, Borzești, Cireșoia, Moldovenești, Mihai Viteazul, Lăpușnic; Aghireș, Cugir, Feisa, Huedin, Șaroșul Unguresc, Ulcig.
- 19 Abrud, Cetatea Veche, Luncani, Pozmuș, Oradea, Sălbagiu de Munte, Șeica Mică; Cinciș, Cluj-Mănăstur, Cireșoia, Sfîngiorgiu de Pădure; Băgaciu, Borzești, Cireșoia, Lăpușnic, Moldovenești, Sighișoara; Abrud, Panticeu, Șieu; Cinciș, Cluj-Napoca, Deva, Sfîngiorgiu de Pădure, Sfîniacob, Visuia.
- 20 B.Mitrea, în SCIV, IV, 1953, p.611-628; idem, în Nouvelles études d'histoire présentées aux Xe Congrès des sciences historiques, București, 1955, p.149-160; G.Popilian, Date noi cu privire la invazia carpilor în Oltenia, Craiova, 1967; C.Preda în SCN, IV, 1968, p.175-196; idem, în SCN, IV, 1968, p.197-206, 209-211; D.Tudor, în Historica, I, 1970, p.67-88; G.Lazin, în SCN, V, 1971, p.335 și urm.
- 21 B.Gerov, Die gotische Invasion in Moesien und Thrakien unter Decius im Lichte der Hortfunde, în Acta antiqua Philoippopolitana, Sofia, 1963, p.127-147.
- 22 P.Harsányi, în NK, XIII, 1914, p.23-24, exprimă părerea că acest tezaur a aparținut unui zaraf.
- 23 I.Glodariu, Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World, Oxford, 1976, p.241 și urm., nr.3,7,10,11,14-16,18,20,21, 22, 25, 27, 29-31, 33, 35, 36, 39, 42, 46, 52, 56, 62, 68, 69,71, 73, 86, 93, 96, 98, 108, 111, 114, 116, 127, 138, 142, 149, 150, 152-154, 159, 160, 167, 168, 170-172, 174, 176, 182, 183-185, 190, 197, 199, 204, 219, 231, 233, 238, 242, 248, 256, 259, 263-65, 267, 275, 277, 282, 288, 293, 298, 303, 304, 305, 307, 309, 316, 317, 320, 323, 326, 331, 333, 336, 341, 343, 358, 364, 365, 371 și 372.

- 24 D. Protase, în articolul său publicat în Congresso internazionale di numismatica, Roma, 11-16 settembre 1961, vol. II, Roma, 1965, p. 423-432, a înregistrat 77 de tezaure cunoscute pînă în 1960. Pentru tezaurele descoperite după 1960, vezi B. Mitrea, în SCN, IV, 1968, p. 474/53, 475/60, 475/62-62a; V, 1971, p. 407/50, 408/51, 54, 57, 58; VI, 1975, p. 270/85, 89, 91, 94, 98, 99, 101, 271/105-107, 110-111, 114, 117; VII, 1980, p. 182/251, 257, 280; 183/289, 290, 304, 305.
- 25 Istoria României, I, București, 1960, p. 267, 389.
- 26 D. Tudor, Orașe, târguri și sate în Dacia romană, București, 1968.
- 27 St. Pascu, în Din istoria Transilvaniei, I, ed. a III-a, București, 1963, p. 161-162.
- 28 Iosif I. Adam, în Populația și societatea, IV, Cluj-Napoca, 1980, p. 101.
- 29 N. Giurgiu, în Populație și societate. Studii de demografie istorică, I, Cluj, 1972, p. 102.

CONSIDÉRATIONS SUR LES TRÉSORS MÉDIÉVAUX DÉCOUVERTS EN TRANSYLVANIE

Résumé

L'auteur présente quelques conclusions d'ordre historique dégagées de l'étude d'environ 200 trésors monétaires datés du XIe au XVIIIe siècle et découverts en Transylvanie. A sur avis, la plupart de ces trésors ne sont pas susceptibles de refléter certains événements d'ordre socio-politique, comme c'est le cas des trésors monétaires enfouis pendant l'antiquité. Par contre, l'importance des trésors médiévaux résiste dans les informations concernant l'identification des nominaux et des types monétaires présents dans la circulation courante. De ce point de vue, les monnaies émises par la Transylvanie occupent la deuxième place (après l'Autriche) dans la composition des trésors datés du XVe et du XVIIIe siècle.